

PASAJ

monograf

Edebiyat Eleştirisi Dergisi

ISSN 2148-3442

2018/9: (219-230)

Yabancılaştırıcı Çeviri, Yerlileştirici Çeviri

Armağan Ekici*

I.

Hayyâm'ı alıp tercüme et derlerse
Öğrenmek için tâlib isen bir derse
Derdim ki rubâisini nazmetmelisin
Hayyâm onu Türkîde nasıl söylerse

Yahya Kemal, bu şiirini *Rubâiler ve Hayyam Rubâilerini Türkçe Söyleyiş* kitabına iki kez almış; bir kez kitabın başlarında, “Rubâi” başlığı altında, ikinci kez de Hayyam’dan yaptığı çeviriler kısmının başında epigraf olarak. Epi topu 20 kelimedenden ibaret bu metinde, kitabındaki çeviri anlayışı ile ilgili iki önemli “ders” sunuyor:

(1) “*Nazmetmelisin*”, yani şiir çevirisini vezin ve kafiyeyle, bu örnekte İran şiirinin rubai kalıplarındaki aruz vezinleri ve kafiye şemalarıyla yapmalısın. Şiirin kendisi de bu kısıtlamalara uyuyor. “Türkçe” yerine “Türkî” tercih etmiş olması yalnızca eski bir kelimeyi kullanmak için değil, vezin de bunu gerektiriyor:

— — . / . — — . / . — — — / —
— — . / . — — . / . — — — / —
— — . / . — — . / . — — . / . —
— — . / . — — . / . — — — / —

* Çevirmen, yazar. armaganekici@gmail.com

Yazının gönderim tarihi: 01/01/2018. Yazının kabul tarihi: 06/01/2018.

(2) “*Hayyâm onu Türkîde nasıl söylerse*”, kendini Hayyam’ın yerine koyarak, o bunu Türkçe söyleseydi ne derdi diye düşünerek yazacaktır; “method acting” aktörlerinin yaptığı gibi, kendi zihninden çıkıp yazarın zihninin içine girmeye çalışarak çevireceksin.

Türkçenin eski ustalarından bir diğeri, Nâzım Hikmet ise, Kemal Tahir’e yazdığı iki ayrı mektupta bambaşka bir anlayışı savunuyor:

Ben tercümeden şunu anlıyorum: Tercüme edilen eserin yüzde yüz Türkçeleştirilmesi değil. Yani tercüme romanı okuduğun zaman, sanki onu bir Türk muharririn yazdığını sanmayacaksın. Bilakis onu hangi milletin, hangi devirdeki muharriri yazmışsa o milletin, o devirdeki o muharririni okuduğunu anlayacaksın. Yani tercümede bir Rus muharriri ile, bir Fransız muharriri tercüme yapan Türk muharririnin diliyle değil, kendi dilleriyle konuşacaklar. Bunun için bir çeşit istilasyon lazımdır (Rifat, 2008a, s.86).

Bak şu tercüme meselesi hakkında bir düşüncem daha var. Bunu bir misalle anlatmalıyım. Mesela, Ruslar sevgi sözü olarak *güvercinim* tabirini kullanırlar, biz *gözümün nuru*, *gözbebeğim* filan deriz. Bence bunları tercüme ederken ille de bizde *güvercinim* denmez diye *yavrucuğum* filan dememeli, Ruslar da bizden tercüme ederken *gözümün nuru* Rusçada denmez diye *güvercinim* diye tercüme etmemeli, biz bizim dile *güvercinim* tabirini, onlar kendi dillerine *gözümün nuru* tabirini sokmalı. Bu suretle dillerin birbiri üzerinde tabir, sıfat mıfat alışverişiyle de zenginleşmesi kabil olur (Rifat, 2008a, s.87).

İki yaklaşım arasındaki bu fark, çeviri sanatının en eski tartışmalarından biri. Mehmet Rifat, Nâzım Hikmet’in bu mektuplarını da içeren *Çeviri Seçkisi*’ne (2008a) yazdığı giriş metninde, bu ikiliğin çağlar boyunca nasıl ifade edildiğine birkaç örnek vermiş:

- metni çevirmen olarak aktarmak / metni yazar olarak aktarmak (*ut interpretes / ut orator*);
- sözcüğü sözcüğüne çevirmek / anlamı çevirmek (*[non] verbum e verbo / [sed] sensum exprimere de sensu*);
- yazarın biçimini yakalamak / Türkçe söylemek;
- kalkış metnini kalkış dilinin özelliklerine bağlı kalarak vermek / kalkış metnini varış dilinin özelliklerine bağlı kalarak vermek;
- kalkış metnini yeterli yansıtmak / varış metninin kabul edilebilir bir yapıda kurmak;
- kalkış metnine etik bir saygı duymak / varış metninin dilinde güçlü bir anlatım yaratmak;

- kalkış metninin dilsel varlığını varış dilinde hissettirmek / varış metninin dilinde kalkış metninin dilsel kokusunu yaşatmamak; vb., vb. (s.11-12).

Mehmet Rifat'ın saydığı örneklerdeki Latince terimler, tartışmanın eskiliğini de gösteriyor. Yine *Çeviri Seçkisi'*ne aldığı Hugo Friedrich imzalı, *Çeviri Sanatı Üzerine* başlıklı makalede Cicero'nun (M.Ö. 1. yüzyıl) Yunancadan çeviri yaparken kendi deyişiyle “kendi dil kullanım geleneklerimize uygun” çevirmeye, “sözcüğü sözcüğüne çevirmekten çok, yabancı sözcüklerin genel biçimsel özellikleri ve anlamlarını yansıtmaya” çalıştığını, çevirmenlerin koruyucu azizi Aziz Hieronymus'un ise (4.-5. yüzyıl) *Kitab-ı Mukaddes* çevirisi üzerine yazdıklarından yola çıkarak “yabancı bir dilin kendine özgü özellikleri erek dilin özellikleriyle yeniden üretilir” ve “çevirmen, bir fatih (*iure victoris*) edasıyla, düşünsel içeriği, kendi diline aktaracağı bir tutsak (*quasi captivos sensus*) olarak görür” diye düşündüğünü okuyoruz (s.77).

Demek ki, bir metni bir dilin, bir kültürün çağrışım ve ifade özelliklerinden alıp başka bir dilin içinde kurarken kaynak dilin özelliklerine mi, yoksa erek dilin özelliklerine mi öncelik vermemin daha doğru olduğu tartışması, çeviri sanatının kadim meselelerinden biri.

Bu ikiliğin varlığını ve eskiliğini saptadıktan sonra, bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum: Dille ilgili pek çok konuda olduğu gibi, burada da kesin siyah ve beyazlardan ziyade, bir süreklilik, bir skala var. Gerçek hayatta, bizlerin geçerli, faydalı, “doğru” bulduğumuz tercümelelerde bu skalanın uçlarında değil ortalarında geziliyor.

Skalanın bir ucunda, sahiden kelimesi kelimesine yapılan (ve meramı aktarmayan, bazen bambaşka şeyler söyleyen) tercümeleler daha çok okul şakalarında, talihsiz reklam levhalarında, menülerde ortaya çıkan komiklikler olarak, bazen de bazı otomatik çevirilerde yaşıyor. Belki, bir istisna olarak, *Kur'an* gibi doğru çevirisinin ne olduğu üzerinde büyük tartışma olan ve temkin gerektiren bir metnin çevrilmeden, sadece her Arapça sözcüğün altına olası anlamlarını yazmakla yetinilen, “verbum a verbo / mot à mot” kavramının tam hakkını veren metinler de var; ama, bunun dışında, çeviriler, kaynak

dilin sözdizimini, deyişlerini, terimlerini erek metne sirayet ettirsekler de ancak meramı anlaşılır bir şekilde aktarabildikleri zaman geçerli ve işe yarar sayılıyor.

Edebî çevirilerde genelde makbul görülen düzey, yerlileştirici çeviriye daha yakın. “Çeviri kokmadığını”, “akıcı” olduğunu söylerken metnin sanki hedef dilde yazılmış gibi olduğunu söylemeye çalışıyoruz. Bunu skalanın diğer ucuna kadar götürürsek, Can Yücel’in “To be or not to be”yi “Bir ihtimal daha var, o da ölmek mi dersin” diye çevirmesinde karşılaştığımız radikal yerlileştirmeye varıyoruz; bu, bazen metinleri alıp mekânlarıyla, kişi adlarıyla birlikte erek kültüre taşımaya kadar gidebiliyor. Böylesi çözümler kaynak metinde hiç olmayan unsurların kaynak metne eklenmesini içerdiği, bu durumlarda kaynak metinden bambaşka bir şeyler okumaya başladığımız için, bunları çeviriden çok uyarılma olarak kabul ediyor, ya da çeviri olarak geçerli bulsak da böyle bir yaklaşımla hazırlanmış çeviriyi tek başına okunması yeterli olmayan, illa ki kaynak metne ya da daha düz başka bir çeviriye de başvurmayı gerektiren bir seçenek olarak görüyoruz.

II.

1930’larda Hasan Âli Yücel’in çevresinde toplanan aydınların başlattığı yazı ve çeviri hareketinin, bugün kullandığımız ortak Türkçe düşünce dünyasının ve yazı dilinin doğmasında büyük etkisi olmuş. Bugün, bu kuşağın çabalarını yanlış ve gereksiz görenler bile büyük ölçüde bu kuşağın ortaya koyduğu sözcüklerle, cümle yapılarıyla yazıyor. Bu kuşak, birkaç katmanlı bir misyon duygusuyla çalışıyordu: Türkçeyi bir kültür dili olarak kurmak, Batı ve Doğu klasiklerinin belli başlı metinlerinin Türkçede olmasını sağlamak; yeni bir yazı dili yaratmak, bunu okutmak, sevdirmek; tüm bu çabaların sonucu olarak, Türkiye’nin kültürel açıdan da Batı dünyasının bir parçası olmasını sağlamak. Bu nedenle, özellikle dönemin çeviri anlayışının Mavi Anadolu kanadında, metinleri yalnızca Türkçeye aktarmak değil, güldür güldür Türkçe okunan, keyifli, güzel bir Türkçeye aktarma çabası da görülebilir (ve bu çaba, çevirmenlerin kendi “güzel Türkçe” anlayışlarını metnin tarz özelliklerinin önüne geçir-

dikleri söylenerek eleştirilebilir). Bu eleştiriye rağmen, bu dönemde yapılmış çevirilerin yalnızca klasik metinleri Türkçeye aktarmaktaki öncü rolleri ile değil, bugün de içerik ve biçim olarak büyük değer taşıdığını, yalnızca özgün metni değil, bu dönemin Türkçe anlayışını örneklemeleri açısından da büyük önem taşıyan belgeler olduğunu, *Odyseia*, *Gargantua* ve *Moby Dick* gibi örneklerin yıllar sonra hâlâ aşılammış düzeyde olduğunu düşünüyorum.

1960'lardan bugünlere "iyi çeviri" anlayışı bu ilk örnekleri takip ederek geldi büyük ölçüde: Metinlerin çeviri kokmamasını, Türkçe söylenmiş gibi olmasını istedik. Ben de *Ulysses* çevirisindeki *Hamlet* göndermelerini mümkün merteye Sabahattin Eyuboğlu çevirilerinden, *Odyseia* göndermelerini Azra Erhat'tan alırken, bu geleneği sürdürmeye çalışıyordum. *Ulysses* için kendime koyduğum hedef de bu kuşağın hedefleriyle ortaktı: Kitabı İngilizce okurken aldığım keyfi, anadili Türkçe olan bir okura mümkün merteye hissettirmeye çalışmak. Bu ilke, *Ulysses*'in İrlanda İngilizcesini özellikle gösterdiği pasajlarda, çeviride kurduğum analogi Dublin'in günlük lisanını gündelik Türkçeye eşitlemek olduğu için, ister istemez İrlanda'ya özgü deyimlerin törpülenmesini ve standartlaşmasını, ve aksine gerçek "standart" olan İngiliz İngilizcesinin biraz yapmacık bir Türkçeye çevrilmesini gerektiriyordu.

Demek ki, ben de bu skalada ilke olarak "yerleştirici çeviri" tarafından yanayım: Metnin meramını, duygusal etkilerini, erek dilin özellikleri, deyişleri, ifade biçimleri içinde aktarmaya çalışmayı, ama bunu kaynak metinde olmayan etkiler ve anlamlar eklemeye kadar götürmek gerektiği zaman seçenekleri çok dikkatle tartmayı, kendimi yazarın yerine koymaya çalışmayı tercih ediyorum (ve meşhur çeviri paradoksu gereği, öznel olmayan, olaya yazarın zihninden bakan bir karar vermeye çalışırken, yazarın zihninden kendimin ne anladığıma göre karar verdiğim için yine çok öznel bir karar vermiş oluyorum).

Son yıllarda elime geçen iki "yabancılaştırıcı" çeviri örneğini büyük ilgiyle, yararlanarak okuduğumu fark edince, diğer yaklaşımın da bazı durumlarda faydalı olabileceğini; yazarın meramını, tam olarak ne dediğini anlayabilmek için (özellikle kaynak dili bilmiyorsak, kaynak kültürün inceliklerine uzaksak) hem yabancılaş-

tırıcı, hem yerlileştirici çeviri anlayışlarıyla yapılmış çevirileri yan yana okumanın ulaşmaya çalıştığımız çeviri idealine daha yakın olduğunu düşünmeye başladım.

III.

Elimdeki ilk kitap, Nikos Kazancakis'in *Çilesi'si* (Yunanca başlığı *Askitiki*, alt başlığı "*Salvatores Dei*" - Tanrının Kurtarıcıları). Küçük, fakat Kazancakis'in yıllar boyu üzerinde çalıştığı, etkilendiği pek çok felsefeciden (baştan Nietzsche ve Budist felsefe olmak üzere) aldıklarını kendi düşünce ve dil dünyası içinde harmanlayarak sunduğu, numaralanmış paragraflar halinde yazılmış bir kitapçık bu. Kazancakis'in ününü borçlu olduğu romanlarında serimlenen, Homeros'un *Odysseia'sına* zeyl niteliğinde yazdığı devasa, destansı şiiri *Odysseia'da* en geniş çaplı ifadesini bulan hayat görüşünün damıtılmış özü bu kitap.

Hârun Ömer Tarhan, çeviriyi Kazancakis'in vatani Girit'te, 2012'de bitirip imzalamış. Kendini "dılmaç" olarak anıyor ve çeviriyi şöyle sunuyor:

(...) bu Türkçe çevirideki Eski Çağ Türkçesinden üretilmiş ya da türlü yerel ağızlardan seçilmiş olan sözcüklerin, yeni anlatım biçimlerinin ve yazım başlıklarının Kazancakis'in koşuksu, Eski Yunancaya öykünen ve kimi zaman da James Joyce'un "Finnegans Wake" adlı yapıtındaki denli ağır olmamakla birlikte kendine özgü sözlükçesi ve Girit ağzından oluşan dilinin ve de dilmacın bunu karşılama çabasının sonuçları olarak görülmesi dileğiyle... (Kazancakis, 2017, s.6).

Tarhan'ın çevirisi sahiden de zorlu, bu metni yalnızca Türkçeden okuyacak okuru özellikle zorlayacak, Kazancakis'in bu yoğun, romanlarında işlediği felsefi görüşlerinin çekirdeğini oluşturan kunt metnine girmesini belki de zorlaştıracak bir çeviri. Bu iddialı çeviri anlayışı yalnızca metnin kendisinde değil, kitabın sunuşunda da karşımıza çıkıyor: Kitabın başlık sayfasında "çevirmen" yerine "dılmaç", sunuşunda "mezartaşı" yerinde Yunus Emre'nin "sin" kelimesini canlandırarak "sintaşı" geçiyor. Tarhan, okura yardımcı olmak için, kitabın sonuna çeviride kullandığı kelimeleri açıklayan bir sözlük-

çe eklemiştir. Bunların bazıları, Öztürkçe döneminin metinlerine ya da Türk edebiyatının eski örneklerine aşına okur için gereksiz, aşına olmayan okur için gerekli olabilir; bazıları ise felsefi terimlere karşılık niteliği taşıdığı için açıklama gerektiriyor. Sözlükçenin ilk sekiz maddesini örnek olarak sıralamak isterim:

acun: dünya (kosmos).

anık: hazır.

arı: temiz (katharos).

armuz: [denizcilikte] rabıta, eklenti çizgisi (armos).

Baştañçıkarı: (Peirasmos).

bengi: ebedi.

bilgeligisaltık: her şeyi bilen, Âlim-i Mutlak (pansofos).

bir araya koyum: sentez, besteleme, yaratı (synthesi) (s.211).

Yalnızca bu örnekleri gören pek çok çevirmenin itiraz edebileceğini düşünebiliriz. Tarhan'ın geçmişte kalmış bir anlayışa uygun çeviri jestleri yaptığını, çok yaygın kelimeler yerine artık kullanımdan düşmüş kelimeler seçtiğini, kimi örneklerde Yunanca aslıyla kökteş Türkçe kelimeyi (sentez, kozmos) kullansa metnin daha anlaşılır olacağını söyleyebiliriz. İlginç örneklerden biri "Galaksia": çeviride bu kelime galaksi değil, galaksimiz değil, Samanyolu değil, "Samanuğrusu". Bu eleştirinin mümkün olduğunu görmek kolay, ama Tarhan da bize başka bir şeyler göstermeye çalışıyor: Kazancakis de o "geçmişte kalmış anlayışın" birebir yaşandığı, Yunancanın bir kültür ve yazı dili olarak tekrar canlandırılıp yaşatılmaya çalışıldığı ve bu amaçla halk diline, eski metinlere başvurulduğu bir dönemde yazıyordu. Kazancakis'in Yunancası ile Azra Erhat'ların Türkçesi arasında sahiden de bir analogi var. İkinci bir noktaya da dikkatimizi çekiyor Tarhan: Bir Yunanlı için "synthesi", "kosmos", "fizis" gibi kelimelerin bizim sentezimizden, kozmosumuzdan, fiziğimizden bazen biraz daha farklı, bazen biraz daha güçlü, bazen biraz daha şeffaf anlam yükleri var; bizim bunları birebir aktarmamız her zaman doğru olmayabilir.

Tarhan'ın çevirisi Yunanca özgün metinle karşılıklı olarak basılmış. Ben de bugünlerde Yunanca öğrenmeye çalıştığım için önce Yunancasını, sonra çevirisini okuyarak, ders kitabı gibi çalışıyorum kitabı; metni daha önce İngilizcesinden okumuş olduğum,

Kazancakis'i romanlarından tanıdığım için ne demek istediğini anlamakta bana destek olan tutamakların olması işimi kolaylaştırıyor.

Çeviride dikkatimi çeken başka bir yön de şu: Sözdiziminde de sık sık Yunancanın sözdizimine, unsurların Yunanca sıralanışına yaklaşıyor Tarhan. Örneğin “Bir tohumdur Yeryüzü bütün aklımın çevresine ekilmiş” (s.149) gibi bir cümle ile karşılaşınca “bu neden ‘Yeryüzü, bütün aklımın çevresine ekilmiş bir tohumdur’ diye yazılmamış?” diye sorarak Yunanca cümleyi incelersek, Yunanca sözdiziminin çeviriye yol göstermiş olduğunu görüyoruz: “Bütün-Yeryüzü-dür-bir-tohum / ekilmiş-çevresine-aklımın-benim”. Tarhan, Yunanca cümlelerin tümünü alıp Türkçe sözdizimine aktarmak yerine, cümlelerin altbirimlerini Türkçe sözdizimine aktarıp, bu unsurları Yunancadakine uygun sıralamış, cümleler bu yüzden devrik. Bu nedenle, “o Türkçede öyle denmez” itirazına “ama Yunancada tam olarak öyle diyor” diye cevap verebilir.

Bu, Hint-Avrupa dillerinden Türkçeye çeviri yaparken karşılaştığımız genel bir sorun: Türkçenin Özne-Nesne-Fiil yapısı (“Ben kitabı çevirdim”) Hint-Avrupa dillerinin Özne-Fiil-Nesne yapısından farklı (“I translated the book”); bu nedenle cümleleri çevirirken, eğer devrik cümlelerden kaçınmak istiyorsak, unsurların cümle içindeki sıralanışını değiştirmemiz gerekiyor. Bunu yapınca kimi zaman unsurların sıralanışındaki retorik değere zarar veriyoruz. Ben, unsurların sırasının retorik değerinin de önemli olduğunu düşündüğüm yerlerde cümle yapısına ufak müdahalelerle (örneğin cümleyi bölerek) ya da kulağa çok yapmacık, şairane gelmeyen devrik cümlelerle sorunu çözmeye çalışıyorum. Tarhan'ın çevirisinde ise bambaşka bir çözümle, cümle parçalarını Kazancakis'in Yunancada söylediği sırayla söyleyen bir Türkçeyle karşı karşıyayız.

Bu tercihler, çevirmenin ilk görevinin kitabın meramını okunaklı bir şekilde Türkçeye aktarmak olduğunu düşünen okuru şaşırtabilir, hatta infiale sürükleyebilir. Öte yandan, Tarhan'ın bu sert tercihlerinin bizi Kazancakis'in aslında tam olarak ne dediğine, bunu nasıl, hangi yabancılaştırıcı etkilerle dediğine, bunların Türkçe eşdeğerlerinin neler olduğu üzerine düşünmeye davet etmesine, böylece kitabı okumak, gerçekten okumak isteyen okura yardımcı

olduğuna da dikkat çekmek gerek. Okuru yokuşa sürmekse, *Çileci* zaten Kazancakis'e giriş için iyi bir kitap değil; Kazancakis'in yapının çekirdeğini kırmaya çalışmadan önce meyvenin etli kısmını tatmak, romanlarından yüzlerce sayfa okumak, en azından *Zorba'yı*, *Greko'ya Mektuplar*'ı, *Kapetan Mihalis*'i aradan çıkarmak daha iyi. Yazarın dünyasına bunca yatırım yapmış bir okur için, bu okumalardan sonra girişeceği bu çevirinin ödülleri, zahmetlerini haklı çıkarabilir belki. İdeal bir çözümde, metnin yerleştirici, akıcı, “çeviri kokmayan” bir çevirisini (Kazancakis'in işbirliğiyle Kimon Friar tarafından yapılan İngilizce çeviri böyle bir çeviri) Tarhan çevirisi ile yan yana da okuyabilirdik.

IV.

Yerleştirici/yabancılaştırıcı çeviri meselesindeki ikinci örnek ise bilmediğim bir dilde, İrlandaca yazılmış bir kitabın iki ayrı çevirisi. Máirtín Ó Cadhain (1906-1970), çağdaş İrlandaca edebiyatın en önemli yazarlarından biri sayılıyor; *Cré Na Cille* (1950) adlı kitabı da İrlandacanın en önemli klasiklerinden biriymiş. Kitap, 2016'da, birkaç ay içinde, aynı yayınevinin (Yale University Press) aynı serisinden (“Margellos World Republic of Letters”) iki ayrı çevirisinin yayımlanmasıyla tekrar gündeme geldi: Alan Titley imzalı *The Dirty Dust* ve Liam Mac Con Iomaire ile Tim Robinson'un ortak çevirisi *Graveyard Clay*.

Kitapta, bir mezarlıktaki ölümler dile geliyorlar. Kitap tümüyle ölümlerin ağzından yazılmış; bir ağızdan konuşuyorlar, sesler, hikâyeler birbirlerine karışıyor. Gündelik hayattaki dertlerimizi mezarda da birebir sürdürerek insanlık halinin saçmalığını gösteriyor Ó Cadhain: Ölümler de kimin mezar arazisinin daha pahalı olduğunu, istedikleri gibi pahalı tabuta gömülüp gömülmediklerini merak ediyor, geride bıraktıkları dünyanın dedikodularını, çekişmelerini, siyasi kavgalarını büyük bir hırsla sürdürüyor kitapta.

Elimizdeki iki çeviriden Titley çevirisi “yerleştirici”, Iomaire/Robinson çevirisi “yabancılaştırıcı” stratejiyi seçmiş. Romanın giriş paragrafı iki çeviride şöyle:

Titley (Ó Cadhain, 2015):

Don't know if I am in the Pound grave, or the Fifteen Shilling grave?
Fuck them anyway if they plonked me in the Ten Shilling plot after all
the warnings I gave them. The morning I died I calls Patrick in from
the kitchen, "I'm begging you Patrick, I'm begging you, put me in the
Pound grave, the Pound grave! I know some of us are buried in the Ten
Shilling grave, but all the same..." (s.3).

Iomaire/Robinson (Ó Cadhain, 2016):

I wonder am I buried in the Pound Plot or the Fifteen-Shilling Plot?
Or did the devil possess them to dump me in the Half-Guinea Plot,
after all my warnings? The morning of the day I died I called Pádraig
up from the kitchen: "I beseech you, Pádraig, my child," I said. "Bury
me in the Pound Plot. In the Pound Plot. Some of us are buried in the
Half-Guinea Plot, but even so..." (s.3).

Sadece bu kadar kısa bir parçayı karşılaştırınca gözümüze çarpan farklara bakalım: Iomaire/Robinson insan isimlerinin İrlandaca yazımlarını, Titley bunların İngilizleştirilmiş hallerini kullanmış; ilk satırdaki küfür (İrlandacada yaygın olduğu üzere) Iomaire/Robinson'da şeytan ile ilgili, Titley'de (İngilizcede yaygın olduğu üzere) sinkaflı; Iomaire/Robinson "on şilin" yerine "yarım Gine altını" (onbuçuk şilin) kullanarak para birimini (ve dönemin fiyatlandırma yöntemini) muhtemelen daha doğru aktarmış. Bu bambaşka yaklaşım, iki çeviride de 300 sayfa boyunca sürüyor: Titley, İngilizce okuru için daha kolay okunan, daha akıcı, belki metnin meramını, mizahını, gücünü daha iyi yansıtan bir çeviri sunarken, Iomaire/Robinson İrlandacaya has şeytanlı deyimleri tekrarlayarak, pek çok deyim doğrudan İngilizceye aktararak, kişi ve yer adlarıyla, ayrıca dipnotlarla kitabı tekrar tekrar (başlığında da geçen) İrlanda topraklarına çekmiş. Titley çevirisi bir çağdaş dünya edebiyatı klasiğini tanımak isteyen ama İrlanda'yla o kadar ilgilenmeyen bir okur için, Iomaire/Robinson ise (sonuçta kitabın temel meselelerinden olan) İrlanda ve İrlandalılık boyutuyla ilgilenen okur için amaca daha uygun olabilir. Ama belki de, en iyisi, iki çeviriyi yan yana okuyan bir okurun zihninde, o ulaşamayacağı İrlandaca özün ne olduğu, metnin aslında tam olarak ne dediği (Iomaire/Robinson, Nazım Hikmet, yabancılaştırıcı) ve bunu hangi efektlerle anlattığı (Titley, Yahya Kemal, yerlileş-

tirici) daha iyi somutlaşıyor olabilir. Burada da, Kazancakis örneğinde olduğu gibi, belki de iki yaklaşıma birden ihtiyaç var.

V.

Çeviri için sevdiğim bir metafor var: Karmaşık, renkli, girift bir kristale bir ışık düşürüp kristalin izdüşümünü elde etmeye benzetiyorum çeviriyi. Bu metafor, aslında, çeviriye haksızlık ediyor: Bir dilden bir dile yapılan başarılı bir çeviri, üç boyutlu bir kristalin iki boyutlu izdüşümü olacak kadar büyük bir anlam, boyut kaybına yol açmıyor hiçbir zaman; ama, ne yaparsak yapalım, bir kayıp da oluyor. Şakayla karışık, 2 boyutlu değil de (matematikteki fraktal boyutlardaki gibi) yaklaşık olarak 2.8 boyutlu bir gölge düşüyor, ama bu gölgeye, yansıtma işleminin ve mecranın niteliği sayesinde aslında olmayan bazı kıpraşmalar, renkler de ekleniyor diyelim.

Bir metnin iki ayrı çevirisini ise kristale iki ayrı açıdan birer ışık tutulmasına benzetiyorum. İki dili de bilen okur için, kristalin bu iki ayrı izdüşümünü inceleyip kristalle karşılaştırmak metni daha iyi, daha derinlemesine anlamasına, metinde görmediği incelikleri görmesine yardımcı olacaktır; sadece hedef dili bilen okur içinse, iki ayrı izdüşümü incelemek, asıl kristalin ne olduğunu kafasında daha iyi oluşturmasına, daha iyi tahmin yürütmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle, Yahya Kemal'e de, Nâzım Hikmet'e de belli ölçülerde hak vermeliyiz. Yerleştirici çevirinin de, yabancılaştırıcı çevirinin de, yazarın meramını aktarmak, yazarın sözlerini hedef dilde yaşatmak amacına hizmet ettikleri sürece, çeviri âleminde yeri ve işlevi, karşılıklı faydaları var.

KAYNAKÇA

Beyatlı, Y. K. (2004). *Rubâiler ve Hayyam Rubâilerini Türkçe Söyleyiş*. İstanbul: Yapı Kredi.

Kazancakis, N. (2017). *Çileci*. Hârun Ömer Tarhan (Çev.). İstanbul: İstos.

Ó Cadhain, M. (2015). *The Dirty Dust*. Alan Titley (Trans.). New Haven and London: Yale University.

_____. (2016). *Graveyard Clay*. Liam Mac Con Iomnaire ve Tim Robinson (Trans.). New Haven and London: Yale University.

Rifat, M. (Ed.) (2008a). *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler*. İstanbul: Sel.

_____. (2008b). *Çeviri Seçkisi II: Çeviri(bilim) Nedir?* . İstanbul: Sel.